

HAYAL-QIZLAR JINAYATSHILIGI

Saparbaeva Shaxnoza Rustem qizi

Qaraqalpaq mámleketlik universiteti

Yuridika fakulteti "Jinayat huqıqı, processı hám kriminalistika kafedrası stajyor oqıtıwshısı

Annotaciya: *Maqalada hayal jinayat subyekti sıpatında analiz etildi. Hayallar tárepinen ámelge asırılıp atırǵan jinayatlardıń obyektiv hám subyektiv sebepleri haqqında sóz etildi.*

Gilt sózler: *Jinayat, hayallar jinayatshılıǵı, hayallardı jinayatlı tiplerge ajratıw, jinayatlı minez-qulıq.*

Ózbekstan Respublikası Konstituciyasınıń 58-statyasında hayallar hám er-adamlardıń teń huqıqlıǵı belgilep qoyılǵan. Bul huqıqlardıń ámelge asırılıwı hayallardıǵa er-adamlar menen teńlik tiykarında ilim alıw, kásip iyelew, miynet etiw, xızmet babında kóteriliw, jámiyetlik-siyasiy xam mádeniy tarawlarda iskerlik kórsetiw imkanın beredi.

Keyingi jıllarda hayallardıń jámiyetlik jaǵdayın jaqsılaw maqsetinde bir qansha ilajlar ámelge asırıldı. Sonday-aq Ózbekstan Respublikası Oliy Majlis Senatınıń 2021-jıldıń 28-may kungi “2030-jılǵa shekem Ózbekstan Respublikasında gender teńlikke erisiw strategiyasını tastıyıqlaw haqqında”ǵı SQ-297-IV-sanlı qararı qabıl etilip bul qarar menen 2030-jılǵa shekem Ózbekstan Respublikasında gender teńlikke erisiw strategiyası, gender teńlikke erisiw strategiyasınıń maqsetli kórsetkishleri hám kompleks is-ilajlar baǵdarlamaları tastıyıqlandı. Jaslar hám hayallar jinayatshılıǵı boyınsha kórsetkishler adamdı táshwishke salmay qalmaydı. Máselen, 2016-jılda oqıwshılar tárepinen mıńnan zıyat jinayat islegenligi, ulıwma jinayatlardıń altawınan birewin hayal-qızlar islegeni ashınarlı. Bunıń tiykarǵı sebeplerinen biri orta arnawlı bilimlendiriw orınlarında oqıwshılardıń sabaqqa qatnası tómenlep ketkeni, bul jaǵdaydı úyreniw hám baqlaw boyınsha kemshiliksiz sistema jaratılmaǵan.

Jinayatshılıqtıń bir bólegi bolǵan hayallar jinayatshılıǵı búgingi kúnde ulıwma jinayatshılıqtıń 12,5 % in qurap atır. Keltirilgen payızları oǵada kópke uqsamaydı, biraq hár bir hayaldıń arqasında shańaraǵı, balaları turǵanlıǵın kóz aldımızǵa keltirsek, bul pikirdiń onsha tuwrı emesligi málim boladı. Sebebi anası jinayatshı bolǵan shańaraqtıń úyi kuyedi, balaları qarawsız qaladı, qarawsız qalǵan balalar, jas óspirimler jinayatshılıǵına “úles” qosıwı itimallıǵı kúshli. Usınıń nátiyjesinde

hayallar jinayatshılıǵı menen baylanıslı kriminologiyalıq hám jinayat huqıqiy mashqalalardı búgingi jámiyetlik-siyasiy, ekonomikalıq-huqıqiy, demografiyalıq reformalar, ózgerislerdi esapqa alıp, úyreniw zárúrliligi payda boladı. Házirgi zaman jinayat huqıqı hám kriminologiya kóz qarasınan bunday izertlewler alıp barılmaǵan. Jámiyette júz berip atırǵan ózgerisler hayallar atqarap atırǵan social funkciyalardıń da ózgeriwine alıp keledi. Bul bolsa óz gezeginde hayallar social aktivliginiń kúsheyiwı, olar tárepinen islenetuǵın jinayı qılmıslardıń kóbeyiwine sebep bolıp atır. Jámiyette júz berip atırǵan social, ekonomikalıq, siyasiy ózgerisler, ásirese, ótiw dáwiri qıyınshılıqları hayallar jinayatshılıǵınıń muǵdar hám sapa kórsetkishlerine tásir kórsetip atır. Usınıs etilip atırǵan bul izertlew jumısında dáslepki ret respublikamızda hayallar jinayatshılıǵınıń jinayı-huqıqiy hám kriminologiyalıq tárepleri yrenilgen. Hayal-qızlardıń huqıq hám erkinlikleri sonıń menen birge olar ortasında ayıpkerliktiń aldın alıw haqqında gáp ketkende, álbette xalıqaralıq normalardı aytıp ótiw kerek. Mısalı bmsniń İnsan huqıqları pútkil jáhán deklaraciyası, Birlesken Milletler Shólkemi Bas Assambleyasınıń 1967-jıl 7-noyabrdegi 2263 (XX11) rezolyuciyası menen daǵaza etilgen «hayal-qızlarǵa tiyisli muqatıwları saplastırıw boyınsha Deklaraciya»lari hayal-qızlardıń huqıq hám erkinlikleri haqqındaǵı pikirlerimizdi anıqlastıradi. Bmsniń İnsan huqıqları putkiljahan deklaraciyasınıń 12-statyasında heshkimniń jeke turmısına óz basımshalıq penen tartılıp ketiwı múmkin emesligi kórsetilse, 16-statyasında er jetken er adam hám hayal-qızlar rasası, milleti yamasa dinge tiyislilik boyınsha heshqanday sheklewlersiz nekeden ótiwge hám shańaraq qurıw huqıqına iye ekenligi, nekeden ótiwde, nekede turǵan waqtında teń huqıqlılıqtan paydalanıw múmkinshiligi, neke tek eki táreptiń erki hám tolıq razılıǵı tiykarında dúziliwi múmkinligi, shańaraq, jámiyet hám mámleket tárepinen qorǵalıw huqıqına iye ekenligi, 25-statyasında analıq hám balalıqqa bólek itibar qaratilǵanlıǵın atap ótsek boladı. Bul qaǵıydalar biziń Konstituciyamız hám basqa da milliy nızamshılıǵımızda tolıq bekkemlep qoyılǵan.

Hayal-qızlardıń teń huqıqlılıǵın támiyinlew boyınsha barlıq zárúrli sharalar kórilgen bolıp, saylaw hám saylanıw, mámleket hám jámiyetlik jumıslarında belsendiligi, jumıs islew huqıqları nızam menen kepillik berilgenligi, islew huqıqınıń social qorǵawlıwınıń támiyinleniwı mámleketimiz tárepinen mámleketimiz ekonomikalıq, social hám siyasiy turmısındaǵı belsendiligin asırıw, ruwxıy hám intellektuallıq potencialın kóteriw, salamatlılıǵın bekkemlew, shańaraq, analıq hám balalıqtı qorǵaw boyınsha ámelge asırılıp atırǵan keń kólemli jumıslar nátiyesi esaplanadı. Hayal-qızlarǵa sonday huqıq hám erkinliklerdiń beriliwi álbette olardıń ortasında ayıpkerliktiń aldın alıwda nátiyjeli xizmet etedi.

Sunday etip, izertlew aldına qoyılğan wazıypalardı sheshiw hayallardıń nızamğa qarsı minez-hulqı menen baylanıslı máselelerdi kórip shıǵıwǵa salıstırǵanda málim jandasıwdıń zárúr ekenligin tastıyıqladı. Bul, eń dáslep, eki tárep: birinshiden, hayallar jınayatshılıǵın jınayatshılıqtıń ayırıqsha strukturalıq elementi sıpatında úyreniw zárúrligi, ekinshiden, bul mashqalanı jınayatshılıqqa qarsı gúrestiń ulıwma kriminologik máseleleri qatarında úyreniwdiń zárúrligi menen belgilenedi.

Birinshiden, Islep shıǵıw hám qabıllawdıń zárúrligi ilimiy jumısta tiykarlap berilgen nızamshılıq ilájlarına ornına úshinshi adamlardıń jezókshelikti ekspluataciya etkenligi ushın juwapkerlikti názerde tutatuǵın jınayıy-huqıqıy normalardı engiziw, náshebentlik zatları qabıllaw, paydalanıw orınları saqlaǵanlıǵı, jınayıy iskerlik hám prostituciyaǵa jas óspirim qızları tartqanlıǵı ushın jınayıy sankciyalardı kúsheytiw haqqındaǵı usınıslar kiredi.

Ekinshiden, Jınayat-processual nızam hújjetlerine ayıplanıwshı hayallarǵa qarata seksologiyalıq ekspertiza ótkeriw menen baylanıslı tiyisli qosımshalar kiritilse, maqsetke muwapıq boladı. Bul, ásirese, islegen jınayadı ushın erkinen ayırıw jazası tayınlanıwı múmkin bolǵan hayallarǵa tiyisli bolıp tabıladı. Bunday seksologiyalıq izertlew ótkeriw jınısıy jınayatlardan jábir kórgen hayallar shaxsın úyreniwde de normaǵa aylanıwı kerek, sebebi, bul, biziń pikirimizshe, jınayat processinde jáne de keń dálil-tastıyıqlar negizin payda etiw, jınayatshı hám jábirleniwshı ortasındaǵı jeke, sonday-aq viktimologiyalıq ózgeshelikke iye bolǵan munasábetlerdi jáne de tereń úyreniw imkaniyatın beredi.

Ulıwma alǵanda, usı izertlewde usınıs etilgen hayallar jınayatshılıǵına qarsı gúresi menen baylanıslı bolǵan ulıwma mámleketlik áhmiyetine iyelik etiw hám arnawlı kriminologik ózgeshelikke iye ilájlar ulıwma jınayatshılıqqa qarsı gúrestiń ulıwma máselelerin sheshiw menen tikkeley baylanıslı.

PAYDALANÍLǴAN ÁDABIYATLAR DIZIMI:

1. Мирзиёев Ш.М. Еркин ва фаровон, демократик ўзбекистон давлатини биргалиқда барпо етамиз. Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозимига киришиш тантанали маросимига бағишланган Олий Мажлис палаталарининг қўшма мажлисидаги нутқ / Ш.М. Мирзиёев. - Тошкент: Ўзбекистон, 2016. - 56 б.
2. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Т.: «Ўзбекстан», 2023. 80 б.
3. Қарақалпақстан Республикасының Конституциясы (Он екинши шақырық Қарақалпақстан Республикасы Жоқарғы Советиниң он екинши сессиясында

1993-жыл 9-апрелде қабыл етилген). – Нөкис, «Қарақалпақстан» баспасы, 2014. – 124 б;

4. Ўзбекистон Республикаси Жиноят Кодекси (2019 йил 1 июлгача бўлган ўзгартириш ва қўшимчалар билан). Расмий нашр – Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги. – Т.: «Адолат», 2023. – 552 б.

5. Jinoyat huquqi. (Umumiy qism) Darslik. Ma'sul muharrir: yu.f.f.d (phd) X.Ochilov – Т.:Adolat nashriyoti, 2020

